

VITRINE

D/C. 2001/JAN. 2002 • NR. 8
PRIJS f 12,95 / € 5,88

Ilja Repin

**Winterse
landschappen**

Eye Infection

Ilja Repin een progressief realist in hart en nieren

Sinds kort levert het concern Gazprom Russisch gas aan de Nederlandse Gasunie in Groningen. Door de samenwerking tussen beide bedrijven is een bijzonder project mogelijk geworden in het Groninger Museum. Met ruim tachtig schilderijen en tekeningen, afkomstig uit de Tretjakov Galerie in Moskou en het Russisch Museum in Sint-Petersburg, wordt een overzicht gegeven van het werk van de negentiende-eeuwse Russische kunstenaar Ilja Repin (1844-1930), samengesteld door Henk van Os. **door Inge Wierda**

'Religieuze processie in het Gouvernement Koersk', 1881-83, olieverf op doek, 173 x 280 cm, Moskou, Tretjakov Galerie

Repin, ook wel de Russische Rembrandt van de negentiende eeuw genoemd, was een realistisch schilder met een groot sociaal engagement. Hij had oog voor mensen uit alle lagen van de bevolking. Als geen ander heeft hij het Russische volk geportretteerd in zijn nieuwe maatschappelijke actualiteit.

In de overgang van classicisme naar realisme heeft Repin een belangrijke rol gespeeld. Oriënteerden veel kunstenaars in de eerste helft van de negentiende eeuw zich – in veelal geïdealiseerde voorstellingen – nog op de Italiaanse renaissance, in de tweede helft concentreerden zij zich steeds meer op de dagelijkse realiteit. Deze overgang verliep uiteraard niet zonder moeilijkheden. Precies in het jaar dat Repin in Sint-Petersburg arriveerde om daar te gaan studeren, rebelleerden studenten onder leiding van Iwan Kramskoj tegen het benauwende onderwijs- en tentoonstellingsklimaat van de Academie. Toen hun eis om meer keuzevrijheid niet werd ingewilligd keerden ze de Academie de rug toe. Deze gebeurtenis speelde zich af in 1863. Repin nam uitgerekend les bij Kramskoj en onder-

hield ook tijdens zijn studie aan de Academie contact met deze meester-portretschilder. Tegelijkertijd conformeerde hij zich aan het bestaande onderwijssysteem. Hij behaalde uitstekende resultaten en met de medailles die hij won, verwierf hij zich een betere positie. Hij hoefde niet in militaire dienst en betaalde bovendien geen belasting meer. Verder kreeg hij als buitengewoon getalenteerd kunstenaar een zesjarige beurs om in het buitenland te studeren.

In 1878 sloot Repin zich uiteindelijk toch aan bij de rebelse kunstenaars die zich inmiddels hadden verenigd onder de naam 'Peredvizniki' ofwel 'Zwerfenden'. Deze naam ontleenden ze aan de grote volksmassa die, na de afschaffing van het lijfeigenschap in 1861, een baanloos en zwervend bestaan leidde. Ze maakten kunst voor het volk en exposeerden daarom niet alleen in de grote steden maar ook daarbuiten. Repin was al gauw de meest opvallende van de groep en zou – zij het met onderbrekingen – tot in de twintigste eeuw met de Peredvizniki exposeren. Hij bleef een man van de jaren zestig, een progressief realist in hart en nieren.

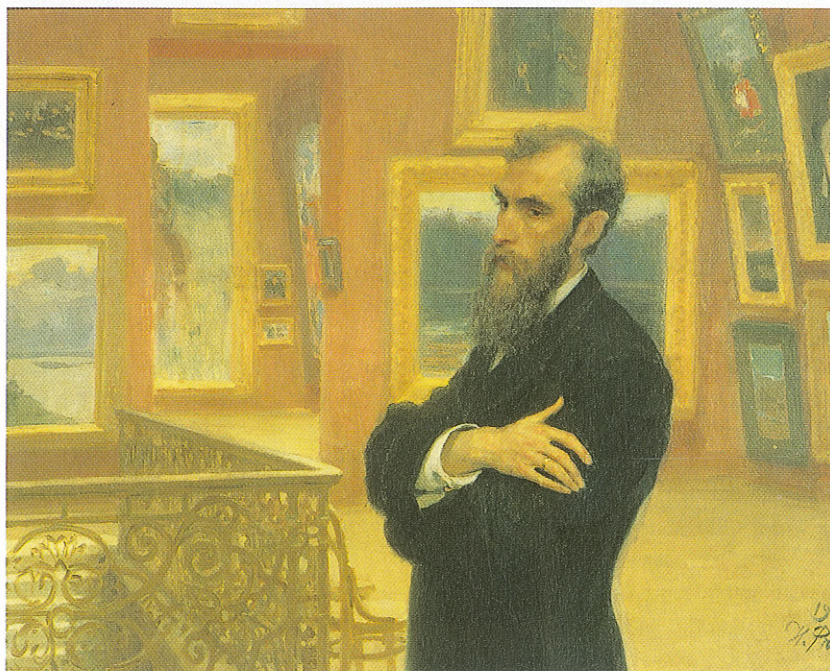
realisme

Ilja Jefimowitsj Repin was afkomstig uit een eenvoudig milieu. Zijn vader was een 'muzhik', een militair, net geen lijfeigene meer, die zich qua stand bevond tussen de boeren en de middenklasse. De familie woonde in een soort militaire kolonie en zijn vader was veel van huis. Zijn moeder werkte op het land, hielp bij het aanleggen van de spoorwegen en leerde haar zoon, bijzonder genoeg, lezen en schrijven. Repin heeft zich nooit geschaamd voor zijn af-

komst. Integendeel. Hij had aan den lijve ondervonden wat het betekende in een klassenmaatschappij te leven. Voor zijn vader was het onmogelijk zijn stand te ontstijgen, zoonlief was vastbesloten dat wel te doen. Hij ging in de leer bij de plaatselijke iconenschilder Bukanov. Op zijn vijftiende was Ilja Jefimowitsj volleerd en decoreerde hij kerken in de omgeving. De kunstacademie in Sint-Petersburg lokte echter omdat hij beseftte dat hij zich juist via deze weg uit zijn stand zou kunnen bevrijden.

Zijn eerste roem behaalde hij met *Slepers aan de Wolga* uit 1873. Dit schilderij vertoont weliswaar nog academische trekken, zoals de diagonale compositie en de kunstmatige groepering van de figuren, nieuw is echter het sociale engagement en het eigentijdse karakter. Repin zag in de zomer van 1868 de Wolgaslepers buiten Sint-Petersburg aan het werk en was zo met hun zware lot begaan dat hij besloot er een schilderij van te maken. Drie maanden en nog een zomer bracht hij aan de Wolga door en maakte vele schetsen van de figuren, de boten, de netten en het landschap. De mannen wilden aanvankelijk niet voor hem poseren, bang als ze waren daarmee hun ziel te verliezen. Uiteindelijk werd Repin goede maatjes met hen en mocht ze toch tekenen. Verbaasd hoorde hij dat de één vroeger priester was geweest, een ander iconenschilder en weer een ander soldaat. Interessante persoonlijkheden, die hij vergeleek met Griekse filosofen, waarvan sommige vroeger als slaaf werden gehouden. Repin wilde geen zielige figuren schilderen maar *“personificaties van kracht en oude wijsheid...”*, zoals hij later zelf opmerkte. Dit was typerend voor Repin die overal schoonheid wist te ontdekken. Volgens zijn tijdgenoot, de schrijver

Dostojevski had hij de Wolgaslepers op waardige manier uitgebeeld: *“Niet een van hen schreeuwt naar de toeschouwer (...): Kijk hoe miserabel ik ben en welk een grote schuld u [de rijke klasse met privileges] heeft ten opzichte van uw volk! Juist hiervoor verdient de kunstenaar de grootste eer. Goede, bekende figuren: de twee voorste Wolgatrekkers lachen bijna, ze huilen tenminste in het geheel niet, en op geen enkele manier denken ze na over hun sociale toestand.”*

Zijn schetsen werden in 1870 op de Academie ten-

'Slepers aan de Wolga', 1870-73, olieverf op doek, 131,5 x 281 cm, Sint-Petersburg, Russisch Museum
 onder: *'Portret van Pavel Michajlovitsj Tretjakov', 1901, olieverf op doek, 110 x 132 cm, Moskou, Tretjakov Galerie*

'Portret van Modest Petrovitsj Moessorgski', 1881, olieverf op doek, 69 x 57 cm, Moskou, Tretjakov Galerie

toongesteld. Groothertog Vladimir Alexandrovitsj was er zo mee ingenomen dat hij een schilderij bestelde en Repin een maandelijks toelage schonk. In 1873 won hij de Vigée-Lebrun medaille en werd *Slepers aan de Wolga* op de Wereldtentoonstelling in Wenen geëxposeerd. Hiermee was het realisme voor het eerst door de gevestigde macht, de Academie, erkend. Vijf jaar later werd het in Parijs tot equivalent van Courbets *Steenbickers* uitgeroepen.

Tijdens een studieverblijf in Parijs maakte Repin kennis met de Franse realisten, onder wie Courbet die hij bewonderde. In 1874 bezocht hij de eerste tentoonstelling van de Franse impressionisten, was onder de indruk van hun originaliteit, maar vond hun werk ook enigszins oppervlakkig. Hij nam wel iets van de impressionistische schilderwijze over maar bleef toch aan zijn eigen stijl vasthouden.

Terug in Rusland vestigde hij zich in Moskou. Daar bezocht hij 's winters de soirees van de genereuze mecenas Mamontov en 's zomers diens landgoed Abramtsevo. In dit inspirerende oord ontmoette Repin kunstenaars uit alle kunstdisciplines en kon hij 'en plein air' of in een ruim atelier heerlijk wer-

ken. Hij werkte er aan grote doeken als *Kozakken in Zaporozje* en *Religieuze Processie in het Gouvernement Koersk*. Abramtsevo was de ideale omgeving om door te gaan op eerder gemaakte schetsen, omdat hij daar de pelgrims kon observeren en portretteren die op weg waren naar het Lavra Triniteitsklooster in Sergej Posad. Tenslotte bezocht hij Koersk om er een kruisprocessie mee te maken en een geschikte achtergrond te zoeken. Van die omgeving is in de uiteindelijke versie echter niets terug te vinden. Tegen een kale achtergrond draagt een grauwe mensenmassa in processie enkele iconen met zich mee. Allerlei mensen, van in lompen geklede boeren tot rijke aristocraten in schitterende kostuums en natuurlijk ook priesters lopen in de processie mee.

Het diepgelovige volk links met het gebochelde enthousiaste jongetje voorop staat in sterk contrast met de ogenschijnlijk vrome, rijke heren en dames rechts. Het jongetje brengt leven in de brouwerij en lijkt, door zijn opvallende plaatsing in het beeldvlak, de massa in beweging te houden. Op de voorgrond rechts dragen enkele welgestelde boeren trots een schrijn, versierd met kleurige linten, waarin zich de icoon bevindt. Daarachter lopen twee vrouwen uit de lagere middenklasse met een iconenkistje en daarachter de aartsdeken in een goudkleurig gewaad, zijn wierookvat heen en weer slingerend. In het centrum wordt een in deftige gele jurk gehulde landeigenares met een icoon van de Moeder Gods geflankeerd door een rijke heer met een geldbuidel aan een gouden ketting en een soort bodyguard. Achter haar lopen priesters met hoge hoeden en kalotjes op. In de jaren veertig van de twintigste eeuw schreef de Russische kunsthistoricus Dmitri Sarabyanov over dit schilderij "*dat al deze bevoorrechte mensen die in het centrum van de processie lopen [...] de processie beschouwen als een alledaagse plichtigheid; ze zijn zonder eerbied. [...] Hun pompeuze hypocriete gezichten drukken basisinstincten uit en allerlei ondeugden.*" Deze mensen hadden immers de boeren eeuwenlang zwaar uitgebuit. Repin heeft "*niet alleen de contradicties van de tijd en het harde lot van de boeren, maar ook de pracht van het volk benadrukt.*"

portretten

Aan de andere grote mecenas, de in Moskou wonende verzamelaar Pavel Tretjakov, had Repin vanuit Parijs al laten weten dat hij in Moskou zou komen wonen. Tretjakov had zijn verzameling van eigentijdse Russische kunst in 1874 in een apart gebouw ondergebracht en voor het grote publiek opengesteld. Repin waardeerde dit gebaar en verklaarde zich graag bereid prominenten te schilderen voor de portrettengalerij die Tretjakov voor ogen stond.

Russen die “geliefd zijn bij het volk” en die “als haar beste zonen geloofden in een betere toekomst” en “het welzijn van het eigen land.” Zo hangt nu een reeks portretten van schrijvers, kunstenaars, componisten, wetenschappers, mecenasen en anderen van de hand van Repin in de Tretjakov Galerie die, na de schenking van Tretjakovs collectie aan de stad Moskou, in 1902 gebouwd werd.

Van het zogenaamde ‘Machtige Hoopje’, de componisten Cui, Balakirev, Borodin, Moessorgski en Rimski-Korsakov die Repin persoonlijk gekend heeft, voelde hij zich het meest verwant met Moessorgski met wie hij al sinds 1871 bevriend was. Vijf dagen voor Moessorgski’s dood op 21 maart 1881 bezocht Repin hem in het ziekenhuis. Hier schilderde hij hem, in het geheel niet geïdealiseerd, maar gewoon zo als hij hem aantrof, in een peignoir, met grote opgezwollen ogen van de drank. Toen Repin voor een laatste sessie terugkwam was Moessorgski al overleden.

Behalve portretten kocht Tretjakov ook het genrestuk *De onverwachte* (1884-88), waarop een revolutionair terugkeert uit een Siberische ballingschap.

‘De onverwachte’, 1884-1888, olieverf op doek, 160,5 x 167,5 cm, Moskou, Tretjakov Galerie onder: ‘Gaande man’ (voorstudie voor ‘De onverwachte’), 1883, (grafiet)potlood op papier, 27,4 x 22,7 cm, Helsinki, Atheneum

Zijn oude moeder kan haar ogen nauwelijks geloven, zijn vrouw is met stomheid geslagen, zijn zoon-tje veert blij verrast op en het dochttertje slaat het tafereel stilletjes gade. Sommigen beweren dat Repin de revolutionair ontleende aan de Christusfiguur op Rembrandts schilderij *Pilatus toont Christus aan het volk*. Inderdaad vergeleek men deze revolutionairen vaker met Christus: beide offerbereid voor een goede zaak. De gravure van Golgotha aan de wand bevestigt die hypothese.

Repins *De onverwachte* was te zien op de twaalfde tentoonstelling van de Zwervenden in 1884. Hij was er lang mee bezig geweest en had de centrale figuur steeds weer veranderd, maar bleef ontevreden. In 1887 nam hij het schilderij met toestemming van Tretjakov opnieuw onder handen. Deze was echter furieus over de wijzigingen en eiste dat Repin het werk weer in oude staat zou terugbrengen.

Het publiek was onder de indruk. Er werd veel over gepraat. Wat had Repin deze voor velen herkenbare scène treffend uitgebeeld! Repin had zich inderdaad goed in dit tafereel kunnen inleven. Zijn eigen vader was immers vaak gedurende lange tijd van huis geweest. Hij schilderde een herkenbaar eigentijds interieur, ontleend aan zijn eigen 'datsja' in Martyschkino. En voor de figuren stonden zijn gezin en vrienden model. Grote bewondering oogstte hij bovendien met de wijze waarop het licht door de deur en door het raam naar binnenvalt.

polarisatie

In 1882 verhuisde Repin naar Sint-Petersburg, waar het kunstklimaat iets losser was geworden maar de tweedeling tussen de officiële academie-kunst en de onafhankelijke kunst nog steeds bestond. Hij bleef portretten schilderen, waaronder een aantal van Tolstoj, zijn 'koning van het bos', die hij in hoge mate bewonderde maar wiens kunst- en levensopvattingen hij niet geheel deelde. Toen Tolstoj de esthetische kunst de rug toekeerde en moraliserende geschriften ging produceren wees Repin

dit af. In Moskou maakten ze reeds geregeld een avondwandeling en op Jasnaja Poljana, het landgoed van Tolstoj, was Repin dikwijls te gast. De schrijver was een ideaal model voor Repin, zoals blijkt uit verschillende karakteristieke tekeningen van de schrijver. In 1901 kwam Repin voor zijn vriend op toen deze door de orthodoxe kerk geëxcommuniceerd werd. Hij schilderde Tolstoj in een biddende houding op het formaat van een grote icoon die, bij wijze van spreken, zo in een iconostase geplaatst kon worden. In zijn herinneringen schreef Repin dat ze destijds vaak gingen zwemmen in het ijskoude water van een riviertje vlakbij huis. Ze wandelden dan door het bos, Tolstoj altijd blootsvoets. Op een keer zei Tolstoj tegen Repin: *"Ik ga nu alleen verder. Soms houd ik ervan ergens diep in het bos te staan en te bidden."* Toen Repin vroeg of hij hem dan mocht portretteren, stemde Tolstoj toe. Het schilderij, dat in datzelfde jaar tentoongesteld werd onder de titel *Tolstoj in gebed*, zorgde voor enorme commotie. Er werd gedemonstreerd en er werden handtekeningen verzameld om de schrijver steun te betuigen. Studenten versierden het portret met bloemen en toeschouwers riepen leuzen als: *"Leve Tolstoj!"* En *"Weg met Pobedonostsev!"* (een hoge kerkelijk functionaris). De autoriteiten verwijderden het doek en verboden ook het elders te tonen.

In 1899 kocht Repin zijn tweede vrouw, Natalja Nordman, een huisje in Kuokkola, een idyllische plek ten noorden van Sint-Petersburg vlakbij de Finse Golf. Ze noemde het huis 'Penaty' naar de beschermgoden van het huis, de Penaten. Er zouden enkele gelukkige jaren volgen voor het paar. Ze bouwden er nog twee ateliers aan. Zijn vrouw organiseerde culturele avonden en Repin werd gevraagd voor allerlei commissies en jury's. Op het congres van Russische kunstenaars in 1911 riep hij op tot tolerantie voor alle stijlen. Dat was opmerkelijk, omdat Repin het Russische realisme steeds fel verdedigde. Hij polemiseerde in kranten met de modernisten, hekelde hun verheerlijking van de buitenlandse kunst en hun minachting voor de Russische cultuur. Geleidelijk aan ontstond er een nieuwe polarisatie die ook na 1917 stand bleef houden en steeds sterker werd. De modernisten zagen overeenkomsten tussen de overgang van realistische naar abstracte kunst en de politieke revolutie van 1917, maar nadat Stalin aan de macht kwam werd juist het realisme voor politieke propaganda gebruikt.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog braken er voor Repin moeilijke tijden aan. Hij werd weduwnaar en in 1917 werd Kuokkola Fins grondgebied. Repin kon moeilijk aan voedsel en brandstof komen en was aangewezen op het contact met Finse collega's. In zijn laatste jaren maakte hij vooral religieus getinte

en sombere werken, zoals *Christus in de wildernis*, een onderwerp dat hij zijn geliefde leraar Kramskoj in vroeger jaren ook had zien schilderen.

In 1926 probeerde een Russische delegatie Repin over te halen naar Rusland terug te keren. Repin weigerde. Hij stierf in 1930 in Penaty. Kuokkola heet nu Repino en Penaty is tegenwoordig het Repin-museum. Dat Repin na zijn dood het grote voorbeeld zou worden voor het sociaal-realisme tijdens het Sovjetbewind had hij waarschijnlijk zelf nooit kunnen bevroeden.

'Ilya Repin (1844-1930). Het geheim van Rusland', 15 december t/m 7 april, Groninger Museum, Museumeland 1, Groningen, di t/m zo 10-17; tot en met 27 december do 10-21; MJK gratis; catalogus N/E f 65,00 / € 29,50

'Rust' (Vera Repin), 1882, olieverf op doek, 140 x 91,5 cm, Moskou, Tretjakov Galerie
linkerpagina: **'Ljev Tolstoj blootsvoets' 1901, olieverf op doek, 207 x 73 cm, Sint-Petersburg, Russisch Museum**
rechts: **'Penaty', Repin-museum in Repino**